

NAGŁY (177) *ai*

a *pochylone* (w tym 3 r. błędne znakowanie).

comp naglejszy (4); -ejszy (1), -(e)jszy (3).

sg m N nągły (17). ◊ *G* nągłego (10); -ého (1), -(e)go (9). ◊ *D* nągł(e)mu (1). ◊ *I* nągłym (2) *KochPs*, *KochSob*, nągł(e)m (1) *MetrKor*. ◊ *f N* nągła, naglejsza (24). ◊ *G* nągłej (28); -ěj (4), -(e)j (24). ◊ *D* nągł(e)j (2). ◊ *A* nągłą (8). ◊ *I* nągłą (13). ◊ *L* nągłej (7); -ěj (1), -(e)j (6). ◊ *n N* nągł(e) (11). ◊ *G* nągłego (11). ◊ *D* nągł(e)mu (2). ◊ *A* nągłé (3); -é (2), -(e) (1). ◊ *I* nągłym (1). ◊ *pl N* *subst* nągłé, naglejszé (5); -é (2), -(e) (3). ◊ *G* nągłych (5). ◊ *D* nągłym (1). ◊ *A subst* nągł(e) (2). ◊ *f* nągł(e)mi (2). *n* nągłymi (1). ◊ *L* nągłych (3). ◊ *G sg n skostn* z nągła (17).

Sł stp, *Cn notuje*, *Linde XVI – XVII(XVIII) – XVIII w.*

1. *Niespodziewany, nieoczekiwany, zaskakujący szybkością pojawienia się, natychmiastowy; repentinus Mącz, Calag, Vulg, Modrz, Cn; subitus Mącz, Vulg, Modrz; repens Mącz, Cn; extemporarius, praecoquis Mącz; improvisus Calag; insperatus Vulg; extemporalis, praeceps, subitaneus, subitarius, tumultuarius Cn (128) : OpecŻyw 45; świeże mięso iedz á nie wędzone, bo znie⁸⁰ przychodzi niemocz nagłego omdlenia. FalZioł V 46v, I 91c, V12v, 30, 31; ferce ich vřtáwieźnie pałáto od wielkie⁸⁰ żalu/ płáčząc á łkáiąc ták nieodpowiedne⁸⁰ á nagłego zá wyrokiem Krolewřkim zátrácenia [insperatam subito cis illatam perniciem] Leop 3.Mach 4/2, 4.Esdr 5/4, Ez 26/16; BielKron 70 marg; inaczej się w nągłej á nieřporządnej bitwie mamy řpřáwować/ inaczej gdy się nawalne czoła řchodzą KwiatKsięż O2v, O2, O3; Praecoquis, Rány/ Przedczářny/ Nagły. Mącz 65a; Repentinus, idem quod repens, Nagły/ w oce mgnieniu. Mącz 352a; Extemporarius, Ná přętcę nágotowány/ nągły Mącz 443d, 425c; ModrzBaz 30v, 81, 98v; prze bogá? řwiátlá nie widzę/ Noc mi iákař przed oczy nągła vpádłá. KochOdpr Dv; Vnuerlehen. Nieřpodziewáły. Nagły. Improvisus. Calag 538a, 237a; CzechEp 112; Mnie ták nágłe pořelřtvo nie co poruřzyło NiemObr 24; Lecz do gářzenia nągłego iákiego/ [...] niebeřpieczeńřtwá/ powinni będziem z dokłádem PP. Rad/ którychbyřmy ná přędcę dořáć mogli/ zábiegáć SarnStat 434, 441 řp; Boże vchoway nagłego potęźnego nieprzyaciáelá GrabPospR K3; SkarKaz 7b [2 r.], 204a; KlonWor 24.*

W porównaniu (1): tedy nágłe zginienie przyidźie ná nie/ iáko bol niewieřcie brzemienny WujNT 1.Thess 5/3.

W przeciwřtawieniu: »rozmyřłne i umyřłne ... nágłe« (1): Pırwřze męžoboyřtvo nářowmy rozmyřłne y vmyřłne/ drugie nágłe [deliberatum et cogitatum ... repentinum] ModrzBaz 78v.

Wyrażenia: »nągła(-e) odmiana, przemienienie, odmiennosc« = *subita mutatio* Modrz (2:2:7): gdy bywa nągła odmiana řtanu lata: z ciepłá na zimno albo z pogody na defzcz. FalZioł V 30v, V 31; SienLek 10v; HistRzym 129v; dla niezliczonych řpofobow walczenia/ á rozmáitych y nągłych odmian: ledwie się iáki křřtałt ábo vřtáwá okołó boiu czynienia dáć moźe ModrzBaz 109v.

»nągły(a) (prze)strach, bojaźń« = *repens pavor, subitus metus* Mącz; *timor subitus* PolAnt; *panice Calep* [szyk 5:2] (6:1): Mącz 352a, 459a; Dla tego okołó ciebie řidlá/ y řtrářzy cię řtrách nągły. BudBib Iob 22/10; potwarce przekłęci Gęby řwé řtułá nągłym řtráchem zyęci. KochPs 90; StryjKron 632; WisznTr 23; Calep 751a.

»nagła przyczyna« (1): ábo też to [zabicie człowieka] vczyłnił nie vmyślnie/ ále z iákicy nagłey przyczyny [aut non consulto, sed repentino aliquo motu]: iáko fię przydawa w zwádách *ModrzBaz* 78.

»nagła przygoda« [szyk 3:3] (6): w ktorých [księgach] fię rzeczy ludzkie przelźle/ łzczęścia/ przygody nagłe/ przirodzeniu niezwykłe vczynki/ [...] zamykaią. *KwiatKsiąż* G4v; *SienLek* 33; Czwartý łpofob męzoboyftwá ielt przygodny/ ktorý fię z iákicy nagłey przygody [*repentino aliquus casu*] á łkwápliwie przytrefia *ModrzBaz* 78v; *KochFr* 94; *ArtKanc* T12v; *ActReg* 148.

»nagła rzecz« (4): á nienia fię w nowey albo w nagłey rzeczy łkwapiać. *KwiatKsiąż* O4; gdy y inemu lekárftwú czáfu niemáłz: w nagłey rzeczy/ gdzie niemoc nie da łye rozmyśláć. [...] śmiáłości trzebá *SienLek* 33; *GostGosp* 60; *SarnStat* 166.

»nagła śmierć« = *subitanea a. velocissima mors HistAl; subita mors Mącz* [szyk 36:8] (44): ktorý człowiek zgryzie dwie ziarncze gorczyzce á dwie ziarncze pieprzu natłczczo/ tedi onego dnia nietrzeba mu łie bać nagłey łmierci/ ktorą zowá lekarze Apoplexia. *FalZioł* I 125b, I 14a, V 57; *WróbŻołt* M7v; Tu wtey prołbie prołsim aby Bog ociec niebieski raczył nas zachowác od włziłtkich zlich rzeczy/ Iako ty łá/ gniew boży/ męka piekielna/ wieczny łád/ potępienie/ nagła śmierć/ Balwofalłtwo/ głod/ walka/ powietrze złe/ niemoczy cęiłkię [!] rołpac *SeklKat* T2, F3v; ktokolwiek do tych drzew bliżey przyłtápi łmierciá nagłá vmrze [*morte velocissima morietur*]. *HistAl* K7, A6, I6v; *BielKom* B8v; *KrowObr* 67v, 162; *BielKron* 356v; *LeovPrzep* A2; *Mącz* 480d; Nogiec álbo napásć ielt bydlu nagłá śmierć/ gdy w czás nieopatrzá *SienLek* 167, 20 [2 r.], 87v; *HistRzym* 10; *RejPosWstaw* [41⁴]v; Aby od nich nagłá śmierć oddáłił w przygodzie [ut eruat a morte animas meorum *Vulg Ps* 32/19] *KochPs* 46, 83; *SkarŻyw* 390 [2 r.], 535; *StryjKron* 26; *CzechEp* 79; *ArtKanc* R17; Od nagłey á niełpodziewáney łmierci/ wybaw nas Pánie. *LatHar* 176, 146, 245, 341, 439, 453, 471, 640; *GrabowSet* Qv; Anániałzá y Sáphire/ dla ich łwiętokradzłtwá/ nagłá śmierciá karze. *WujNT* 510, 233, 252, 588, Xxxxxx, Zzzzz4.

Szereg: »nagły, (i, a) niespodziewany (a. nienadziany)« [szyk 7:1] (8): *Mącz* 44a, 352a; tey odmienności więkłza przyczyná byłá nagłá á niełpodziewána woyná Wołofka *StryjKron* 717; *LatHar* 146, 176, 341, 471, 640.

N sg f w funkcji przysłówka: »nagła to [na kogo]« (1): Zátým pan Kołtká rzekł/ Nagłá to ná mię M. kłięże/ nielza iedno mi łie do cudzey pomocy vciec *Górndworz* C3v.

Wyrażenie przyimkowe: »z nagłá« = *repente Mącz, Vulg; subito Mącz* (14): *Leop Is* 27/3; Repente Z nagłá w oce mgnienu/ hnet/ Nátychmiáłt też mowiá nie ktorzi *Mącz* 352a; Tumultuarius exercitus, Woysko z prętká á z nagłá popiáne. *Mącz* 468c; Tot res repente circumvallant, unde emergi non potest, Metapho. Ták mie wiele rzeczy z nagłá nápadáya/ okrażáya/ przychodzą ná mię z ktorých łie trudno wyłieść/ wybrnąć/ wynorzić mogę. *Mącz* 475a, 425c, 425d [2 r.], 468c, 472d, 473a; Przeto vpámietay fię dułzo moiá/ á oplákuy złości łwe poki z łwiátá niezeydziefz/ áby cię śmierć znagłá niezálzłá. *SkarŻyw* 120; *NiemObr* 166; Albo przykra chorobá znagłá ná cię pádlá? *GosłCast* 64, 19.

a. O zjawiskach atmosferycznych (9) : Owo nagłe burze włtály/ Y włzyłtek łwiát zámiełzáły *BierEz* Hv, K; Imber. Placregen. Nagły defzcz. *Mymer*¹ 4; *BartBydg* 72b; Zywoť náłz ielt páięczynie przyrownan/ która widzi łie że bárzo łubtyłnie łpówiona/ á gdy przypádnie ná nię wiatr nagły [*impulsione venti*]/ tedy łie przerywa y w niwecz obráca. *HistAl* G2; *KochMon* 27; *KochFr* 38; Piękná nocy žycz pogody/ Brón wiátrow y nagłéy wody *KochSob* 56, 65.

W charakterystycznych połączeniach: *nagła(-y) burza, deszcz (2), śnieg, wiatr (2), wichur, woda [= deszcz] (2)*.

2. Nie cierpiący zwłoki, wymagający natychmiastowego załatwienia; *repentinus* Modrz (19) :

Wyrażenia: »co nagłego« (2): iest to rzecz wielce pożyteczna/ wżytkie potrzeby ná woynę pogotowiu mieć: ábyfmy też/ iefliby co nagłego [*quid repentinum*] przypádko/ mogli iey bronić. *ModrzBaz* 104; *SarnStat* 437.

»nagła potrzeba« (17): nie mógl JKM za słusznymi a nagłymi potrzebami Księstwa Litewskiego Wielkiego na on czas tu do Korony zjechać. *Diar* 22, 24 [2 r.], 81; *UstPraw* K3; *OrzRozm* Pv; Bo iefli iaco mogę rozeznać na niebie/ Wrichle Greczin ufłyzli o nagłey potrzebie. *KochSat* C; Vkázácz Końskich chorób y inych niedośtátków: dla prętkiego náleżenia pomocy/ czáfu nagłéy potrzeby. *SienLek* Aaaa; *Oczko* 22; *SkarŻyw* 456, 461; *BielSjem* 19; *GórnRozm* M3v; *KochWr* 36; A tám gdzie nagleyfza potrzebá będzie [*magis praegnans JanStat* 692]/ fámi ořobą náfzú fię obróćimy z poczem ludźi *SarnStat* 117; te media zebránia fkárbu/ [...] wolnego czáfu potrzebuią/ á z prętká ná nagłą potrzebę/ gdyby fię teraz tráfiłá/ porwane być nie mogą. *GrabPospR* L2; *SkarKazSej* 695b.

Szeregi: »pilny a nagły« (1): A gdyż tak pilne a nagłe przypadają potrzeby, napomina JKM, abyście o tym, co pilniejszego jest, o obronie pierwej mowili i stanowili *Diar* 24.

»nagły i prędkie« (1): Mowię iřz to przyřtoyniey dla nagłych y prętkich potrzeb y posług/ áby Káplán y Dyakon y Biskup Bogu był oddan. *SkarŻyw* 456.

»wielki i nagły« (2): *SkarŻyw* 461; Bierzem przykład z tych kilá przeřzłych řeymow/ ná ktorých nie fię dobrego w ták wielkich y nagłych Rzeczypóřpolitey potrzebách/ řtánowić nie mogło. *SkarKazSej* 695b.

3. O bardzo dużym stopniu nasilenia (26) :

a. O szybkości, działania lub pojawiania się (14) : *GlabGad* C6v, K4v; Greczin zbroyny O řwá krziwdę będzie chciał po nim nagłey wojny *KochSat* Cv; [*trzęsawicę*] co řye trzęřye trudno vleczyć w řtárym człowiecze/ á nietrzebá wniew nagłego przepuřzczenia. *SienLek* 61v; A ia owřzem ná dobrej pieczy wřytko mieć chcę Aby nam do ták nagłych vćieczek nie przyřzło. *KochOdpr* D; *KochPs* 118.

Szereg: »prędkie a (abo) nagły« [*řzyk 6:1*] (7): *ForCnR* D2v; Czo więcey řzkodzi iefli po naiedzeniu zbytnia żoładka purgatia [...] czřili po wyprořnieniu prędkie á nagłe obiedzenie. *GlabGad* K7, K7v, *Leop Eccli* 28/13; *Mącz* 46a, 352a; Musiały by się media prętkie anagle do vřtapienia znalesc. *ActReg* 149.

Wyrażenie przyimkowe: »z nagła« (1): Woźniki z nagłá fię porwawřzy Dobrze z řkor nie wyřkoczą/ bieżą/ pląřzą/ rzáią *RybGęřli* Cv.

b. O sile działania (12) : Wřzyřtkiego ciáłá wzdrygánie częřte á nagłe: řkurczenie członkow známionuie. *SienLek* 19v, 20v; *KochPieř* 52; A co nagorzey/ řkad iuř blizkie y nagłe niebeřpieczeńřtwo nádcodzi: Turecka mocy řzáblá ná głowy wářze nářtępuie *SkarKazSej* 660a.

W przeciwřtawieniu: »nagły ... miękkie« (1): Gniew niema być řilny ani barzo miękkie, bo nagły gniew wilczych obyczáiow nařladuie, á miękkie dziecinřkich. *BielŻyw* 88.

W połączeniu szeregowym (1): téy [*chorobie*] nabárřiéy zábiegáiąc/ z któręby nagleyřé/ przykrzęřéřé/ y trwářřé przypadki wynurzyć řye miały. *Oczko* 38.

Wyrażenie: »nagły gniew« (3): *FalZioł* V 31; *BielŻyw* 88; Zgrzełyła iedną zacna biała głowá z krewkości niewieścicy/ [...] fię do ołtarzá y pokuty S. obrociłá/ żeby tylko od śmierci y nagłego gniewu mężá fwego wolną byłá. *SkarŻyw* 354.

Szeregi: »nagły a uporny« (2): Bowiem nagłym á vpornym niemocam/ Nagłymi á vpornymi lekárftwy trzebá pomagáć. *SienLek* 33v.

»zbytni a nagły« (1): [przydawa się odchodzenie płodu] Ilekroć też nanie [brzemienne] zbytni á nagły gniew/ łtrach boiazń/ trofka/ albo też iaka nowa á wielka radoć przychadza. *FalZioł* V 31.

Wyrażenie przyimkowe: »z nagła« (2):

W przeciwstawieniach: »z nagła ... z lekka, od mała« (2): przychodzi nań [na człowieka] podczas nie z nagła / ále z lekká przez poły fwe/ to/ co go chce káráć zá Nieporządek iego *SienLek* 31v; A ia prośzę áby to było nie znaglá / ále od máłá poczawłzy/ zówždy co przydáiac *Oczko* 27v.

4. *Gwałtowny, popędliwy (o ludziach)* (2) : Dziecię kthore fię narodzi/ nagłe będzie w fwey myśli/ á mnodzy fię iego będą bać. *FalZioł* V 46v.

W połączeniu szeregowym (1): Iełtćie^m w paⁿftwie pana Szczeńciá ieden człowiek/ motzny/ nágły/ vporny/ kthorego zowá Przygoda *ForCnR* C3.

5. *praw. Wyrażenie*: »śląd nagły albo gorący« = *świeży trop* (1) : Item ktho pobyelzy załodzyeyem albo za rofboyczą szwoym slyadem naglem albo gorączem A snaydzye szwoy thowar Lyczem thedy thaky słodzyey ma bycz obyeyzon *MetrKor* 34/134.

6. *Stromy* (1) : Praecept, prae et capio compositum, Nagły/ prętki/ pochodziłfi albo fkoczyłfi. *Mącz* 316d.

Synonimy: 1. *gwałtowny, niespodziany, niespodziewany*; 2. *pilny, prędki*; 4. *gorący, gwałtowny, porywczy*; 5. *gorący*.

Cf **NIENAGŁY**